

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ІДЕОЛОГІЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ПРИНЦИПІВ ЗАКОННОСТІ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

На сучасному етапі розвитку держави і суспільства існує думка, що принцип законності максимально відображений у чинному законодавстві, в тому числі і в КК України 2001 року. Такі словосполучення як: «передбачені цим Кодексом», «передбачені в статтях... цього Кодексу», «підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом», зустрічаються в багатьох статтях КК України. Проте, багато норм кримінального законодавства сформульовані надто широко, що є підставою для численних зловживань на практиці.

У сучасній кримінально-правовій літературі робилися спроби відійти від широкого формулювання статей Кримінального кодексу. Так, В. О. Гацелюк, аналізуючи принцип законності, прийшов до висновку про можливість та доцільність певної реконструкції системи джерел кримінального права шляхом внесення до Кримінального кодексу пояснювального Розділу та приміток до деяких статей. Ці норми мають вирішити складні питання впорядкування термінології кримінального права, кваліфікації злочинів за сукупністю, призначення покарання та застосування складів з оціночними ознаками [1, с. 15]. В 2006 році М. І. Хавронюк вніс на обговорення робочою групою Міністерства юстиції України проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо термінологічного удосконалення та гуманізації кримінального законодавства)», яким запропонував доповнити Загальну частину Кримінального кодексу України розділом I-I «Визначення термінів»[2]. Пропозиції вчених не були сприйняті законодавцем, тому до цих пір багато кримінально-правових норм мають невизначений характер і тлумачаться правозастосовувачем неоднозначно. Більш того під впливом процесів євроінтеграції принцип законності почав конкурувати з принципом верховенства права.

Посилаючись на Звіт щодо верховенства права, прийнятий Венеціанською комісією на 86 пленарному засіданні, деякі українські вчені пропонують закріпити в КК України принцип верховенства права. Так, на думку М. І. Хавронюка, принцип верховенства права означає: «пріоритет у суспільстві в першу чергу мають права людини; відносини між особою і державою регулюються на основі принципу: «Особі дозволено чинити все, що прямо не заборонено законом»; будь-яке свавілля і дискримінація заборонені, усі є вільними і рівними у своїх

правах; кожному забезпечується доступ до правосуддя в незалежних і неупереджених судах, включаючи перегляд судом законів. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ» [3, с. 70].

М. І. Хавронюк вважає, що принцип верховенства права давно визнаний в доктрині, і не заперечується чинним законодавством. Однак запропоноване їм визначення не повною мірою відповідає доктринальним уявленням про принципи кримінального права і суперечить кримінальному законодавству України. По-перше, доктрина верховенства права вимагає, «щоб норми були опублікованими, стабільними і передбачуваними у своєму застосуванні. Вона вимагає доступності системи правосуддя і її незалежності від виконавчої та законодавчої гілок влади з тим, щоб судді виносили рішення тільки на підставі фактів і законів» [4, с. 293]. По-друге, жоден нормативно-правовий акт, прийнятий в Україні, не наділяє суди повноваженнями щодо перегляду законів.

Більш глибокий аналіз принципу: «Особі дозволено здійснювати все, що прямо не заборонено законом», про який пише М. І. Хавронюк, показав, що в дійсності він є не принципом верховенства права, а принципом дозволу, який викликає не менше запитань, ніж принцип заборони (заборонено все, що не дозволено законом). Обидва принципи мали різні історичні передумови для виникнення, і кожен з них може привести до вкрай небажаних наслідків для особистості, суспільства, держави. Принцип «заборонено все, що не дозволено законом», характерний адміністративно-командній системи Радянського Союзу, привів до створення «казарменого суспільства», для якого характерно бездумне виконавство, різні прояви «старанності не по розуму», сумлінне виконання команд зверху. Однак на пострадянському просторі принцип «дозволено все, що не заборонено законом», що виник в результаті Французької буржуазної революції, як прагнення до соціального і духовного розкріпачення, здійснення природних прав людини, юридичної рівності і свободи, був сприйнятий як запрошення до вседозволеності.

Тим часом, ще в період перебудови в СРСР вчені (В. М. Кудрявцев, С. С. Алексєєв, М. В. Баглай, Д. А. Керімов, В. В. Лазарєв, Р. З. Лівшиць, М. І. Матузов) застерігали про можливі несприятливі наслідки здійснення даного принципу в радянському суспільстві. Як свідчить нинішня обстановка в суспільстві, вчені вірно відзначали, що гасло «дозволено все, що не заборонено» передбачає досить високий рівень політичної і правової культури, правосвідомості, юридичної обізнаності, грамотності; розвинену правову систему; вміння співвідносити свій особистий інтерес із суспільним, дотримуватися загальноприйнятих соціальні норми поведінки і т. ін. [5, с. 3-9]. Марксистсько-ленінська ідеологія замінила собою релігійні і моральні норми, тому відмовившись від неї, радянські громадяни втратили основний орієнтир поведін-

нки. Подолати деструктивні тенденції, що відбуваються в суспільстві, можна шляхом відродження вічних цінностей, зруйнованих марксистсько-ленінською ідеологією.

Ф. Енгельс у своїй роботі «Анти-Дюрінг» піддав різкій критиці пана Дюрінга за те, що він обгрунтовував ідею, згідно якої світ моралі має «так само, як світ загального знання, свої постійні принципи і прості елементи», моральні принципи підносяться «над історією і над теперішніми розрізненнями народних характерів... Окремі істини, з яких в ході розвитку утворилося більш повна моральна свідомість і так, сказати, совість, можуть, якщо вони пізнані до своїх останніх основ, претендувати на таку ж значимість і повносьильність, як теорії і застосування математики. Справжні істини взагалі незмінні... так що взагалі безглуздо уявляти собі, ніби правильність пізнання залежить від часу і від реальних змін» [6, с. 59]. Ф. Енгельс стверджував, що всі існуючі досі системи моралі були продуктом в останньому рахунку відповідного економічного становища суспільства. Він звинувачував Дюрінга в різного роду містифікаціях, проте саме матеріалістичний підхід до пізнання навколишньої дійсності не дозволив йому побачити вічні істини, про які писав Дюрінг.

Процес пізнання вічних істин для людини нескінченний, бо вони люблять ховатися в божественних і природних законах. Саме існування вічних істин здатне утримати суспільство від анархізму і хаосу. Принцип верховенства права, заснований на пріоритеті в першу чергу прав людини, поступово поступається місцем принципу розумного балансу інтересів особистості, суспільства, держави, при мінімумі втрат, з урахуванням триєдиного початку навколишнього світу: Божественного (Духовного) – Природного – Людського. При цьому принцип дозволу і принцип заборони знаходяться на протилежних шальках терезів.

Принцип верховенства права у кримінальному праві діє через всі принципи кримінального права як галузі права, в тому числі і через принцип законності, який в Кримінальному кодексі України міг би звучати так: «(1) Особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене цим Кодексом, несе обов'язки і користується правами, передбаченими законом. (2) Особа, яка вчинила суспільно корисне діяння, спрямоване на запобігання настанню суспільно небезпечних наслідків, а також потерпілі користуються правами і несуть обов'язки відповідно до закону. (3) Кримінальна протиправність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються кримінальним законом. (4) Застосування кримінального закону за аналогією не допускається. (5) Кримінальний закон тлумачиться в точній відповідності з його текстом».

Незважаючи на те, що кримінальне право є публічною галуззю права, воно не тільки забороняє суспільно небезпечну поведінку, але і дозволяє діяти певним чином за певних обставин, тобто надає можливі варіанти поведінки. Як справедливо зазначає Є. М. Поліщук,

приватноправові засади в кримінальному праві України представлено диспозитивним правовим режимом як специфічним комплексом юридичних засобів — диспозитивних норм (або інститутів), побудованих на підставі диспозитивних методу та принципу, — які передбачають кримінально-значущу волевиявлення приватних осіб (зокрема, потерпілого), спрямованих на задоволення їх прав та інтересів, а також на підвищення ефективності виконання завдань кримінального законодавства [7, с. 173]. В будь-якому разі диспозитивність в кримінальному праві встановлена та обмежена кримінальним законом з метою відновлення соціальної справедливості.

Список використаної літератури:

1. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Гацелюк. — Львів, 2004. — С. 15.
2. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія / М. І. Хавронюк. — К.: Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.
3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. — К.: Баїте, 2014. — С. 70.
4. Stein R. Rule of Law: What Does it Mean? / R. Stein // Minn. J. Int'l L. — 2009. Vol. 18. — P. 293.
5. Матузов Н. И. О принципе «все, не запрещенное законом, дозволено» / Н. И. Матузов // Советское государство и право. — 1989. — № 8. — С. 3–9.
6. Энгельс Ф. Анти-Дюринг / Ф. Энгельс. — М.: Партийное издание, 1934. — С. 59–66.
7. Поліщук О. М. Приватноправових засад в кримінальному праві України: концептуальні аспекти: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.08 / Поліщук Олена Миколаївна. — Одеса, 2013. — С. 173–174.

КУЗЕМБАЄВ ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

АКТИ СРСР В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ЗАКОНОТВОРЧІ АСПЕКТИ

На продовження теми про необхідність здійснення декомунізації кримінального закону України [1], також назріла необхідність дослідження та аналізу й самого кримінального законодавства України як системи джерел кримінально-правової заборони в Україні [2] на пред-